

KÖKÉNY SÁNDORNÉ

A pesterzsébeti Csili helytörténeti klubja

Pesterzsébet 1950. január elseje óta Budapest XX. kerülete, amikor Soroksárral együtt lett a második legnagyobb kerület – Soroksár 1994-ben önállósult XXIII. kerületként.

A település 1897-ben az Erzsébetfalva nevet vette fel Erzsébet királyné engedélyével, majd 1924-ben lett város Pesterzsébet néven, majd 1932-ben katolikus kezdeményezésre Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére Pestszenterzsébet. Ezt a nevet viselte 1950-ig, de 1945-től 1950-ig leírva inkább a Pesterzsébet nevet lehetett látni. 1990 óta ismét gyakran használjuk a Pesterzsébet nevet.

Csili: A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége 1917-ben vette meg az erzsébetfalvai vasmunkások részére a Csillag u. 2. szám alatti ingatlant, ahol 1918. március 2-án megnyílt a munkásotthon. Olyan közkedvelté vált, hogy már a húszas évek elejétől Csiliként becézték – írja A 90 éves Csili című, 2008-ban megjelent kötetben Várhalmi András, a Csili igazgatója. A Csillag utca neve megváltozott: Nagy György Istvánról, a köztisztviselőben álló főjegyzőről nevezték el 1931-ben még életében, nyugdíjba vonulása után.

A Csili nyomtatott programjában olvashatjuk a helytörténeti klubról: „Érdekességek Pesterzsébet múltjáról, érdekes emberekkel. Havi egy alkalommal.” A Pesterzsébet című újság 2004. januári száma: „Helytörténeti klub. Találkozás minden hónap második hétfőjén. Indul február 9-én 18 órakor. Vendég: Fejér Miklós vendéglős, sportszervező.”

Az újság februári számában a március 8-i előadásról adott hírt: „Dalos László: Az én Pesterzsébetem – könyvbemutató, beszélgetés a szerzővel”. Dalos László Pesterzsébeten született, itt járt gimnáziumba, és mindig szívesen, érdekesen mesélt és írt városunkról. Az én Erzsébetem című könyvét a Pesterzsébeti Múzeum adta ki. 2004. április 7-én sokunknak dedikálta a múzeum rendezte könyvbemutatón.

A helytörténeti klubtalálkozókra a belépés ingyenes. Megalakulásakor ez természetes volt. Az, hogy ez évek óta sem változott, örvendetes. Immár a képviselő-testület jóváhagyásával maradhatott belépődíj nélküli rendezvény. Köszönettel tartozunk érte.

A Csili 2005. évi tavaszi programjában szerepelt a helytörténeti klub február 7-i vendége, Árki Sándorné Kápolnási Magdolna előadásának előzetese. Magdika 2004. május 7-én lett a Budapesti Városvédő Egyesület akkor alakult pesterzsébeti csoportjának elnöke. Érdekes előadásához elhozta mindazokat a dokumentumokat, amelyek igazolták a mondottakat. Az előadás helyszínén akkor még csak arra volt mód, hogy az előadói asztalnál mellette ülő Várhalmi András egy dossziében lapozva nézte a régi papírokat. Utána a hallgatóság is belenézhetett. A helyszín a Csili Művelődési Központ úgynevezett protokollterme volt – a mintegy 25–30 résztvevő befogadására alkalmas, barátságos helyiség.

A 2005. május 9-én rendezett találkozóra engem hívott vendégnek Várhalmi András igazgató. Döntését talán az befolyásolta, hogy 2004 novemberében a Pesterzsébeti Múzeum kiadásában megjelent A pesterzsébeti leánygimnázium – Bagi Ilona Gimnázium emlékkönyve című, helytörténeti kötetem, előzőleg pedig a település alapításának centenáriuma meghirdetett pályázaton többek biztatására részt vettem a pesterzsébeti iskolaalapításokról családi kötődésem révén írt dolgozatommal. A meglepetés ezután jött: Várhalmi András felkért arra, hogy legyek „házigazdája” a helytörténeti klubnak. Úgy éreztem, hogy „ős” pesterzsébetiként nem illik elutasítanom egy ilyen feladatot.

Kissé aggódtam, hogyan tudok majd előadónak olyanokat megnyerni, akikről tudom, hogy van helytörténeti mondanivalójuk. Ezért elsőnek leánygimnáziumi osztálytársamhoz: Albert Zsuzsához, a Magyar Rádió irodalmi szerkesztőjéhez fordultam, remélve, hogy segítsen ebben. Előadása meghatóan szép volt. De nem kellett aggódnom a későbbi előadók miatt sem: nagyon kedvesen fogadták felkérésemet, legfeljebb egy kicsit szabódtak, hogy az ő történetük vajon érdekli-e a többieket – de most már mindenki tapasztalhatja, hogy mindig kapunk sajátosan újat egy-egy előadás által. És már nem is én vagyok a kezdeményező: egyre többen jelzik, hogy szívesen

tartanának előadást. Ez igazolja, hogy Várhalmi András milyen jól találta ki a helytörténeti klubot. Jó hagyományát visszük tovább, és örömmel tapasztalom, hogy Várhalmi András továbbra is szívügyének tekinti, megbeszéljük a programot, évente tart előadást is, és ha ideje engedi, meghallgatja az előadót.

A hónap második hétfőjéről a második keddre tettük a találkozót – ne csúsztathassa el a húsvéthétfő vagy a pünkösdhétfő –, és közkívánatra délután öt órára. Nyáron persze nem lesz, majd ősszel három, tavasszal esetleg négy – így gondoltuk. 2008 óta évi tíz alkalommal találkozunk. 2011-re megvan a program, újabb jelentkezőknek már 2012. év hónapjait kínálom. Kialakult a szemléltetés igénye: legyenek paravánok, amelyekre képeket lehet aggatni. Lettek. Legyen vetítési lehetőség – megvalósult. Minthogy azonban a Csilinek van egy vetítésre berendezett terme, ha valaki vetíteni akar, hirdessük meg eleve oda az előadását. Nem volt könnyű a résztvevőknek megjegyezniük, hogy most éppen a Nagy Győry István utcai kapun vagy a Baross utca felől kell bemenni. És egy nagyon örvendetes tény végképp átszervezte a helytörténeti klubot a B épület Vízvári László Termébe: „kinőttük” a protokolltermet, mert nem huszonvalahányan, hanem már harminc fölötti létszámban gyűltünk össze. Mostanában, ha nem haladjuk meg a hatvanat, abban valami komoly esemény – például a rendkívül rossz idő – a ludas.

Elterjedt a híre, hogy az előadásokat érdemes meghallgatni, és ott régi kedves ismerősökkel, sőt régen nem látottakkal is lehet találkozni, s utána akár folytatható a beszélgetés a Csili éttermében. A helyi újságban meg a Csili tavaszi és őszi programfüzetében továbbra is megjelenik az előadások híre, a helyi adókban a Csili hírek között, illetve a programajánlóban pedig elhangzik a soron következő klubtalálkozó programja. Magam a posta-, illetve a szerencsére egyre gyarapodó e-mail címekre küldöm az évi programot. A találkozó végén át lehet venni emlékeztetőül a következő találkozó meghívóját, illetve egy héttel a találkozó előtt ismét zaklatom az e-mail címmel rendelkezőket a meghívással. A Csili szép plakáton is közzéteszi hirdetővitrinjeiben, mikor ki a vendég, aki előad a helytörténeti klubban.

Vannak törzsvendégek, akik minden találkozóra eljönnek, nem csak pesterzsébeti lakosok. Nagyra értékelem, hogy igen elfoglalt előadóink és hallgatóink is vannak – önkormányzati képviselők például. Vannak, akiket a név vagy a téma vonz – közülük néhányan a többi előadást is meghallgatják. Nagy örömmel látok fiatalokat is – és néha ők is többször eljönnek.

A találkozóink kezdetén Várhalmi András igazgató egy csinos kosárral jár körbe, benne meleg pogácsával, és végigkínálja – mint mondja: a szponzor adja (nagy köszönetünk érte). A Vízvári László Teremben a Csili áldozatkész technikus gondoskodik róla, hogy az előadást rögzítse, illetve az előadó igényének megfelelően vetítsen. Ez a rögzítés lényegesen megnyugtatóbb, mint amikor magam kapcsoltam be kis teljesítményű diktafonomat. 2010-től már videofelvétel készül az előadásokról. Az előadók pedig egyre több vetítenivalót hoznak. De a legnagyobb ereje a szónak van, a vetítés nélküli előadásokat is nagy figyelemmel hallgatják a résztvevők.

Az előadók között tanár, iskolaigazgató, zongora- és orgonaművész karnagy, fuvolaművész zeneiskola-igazgató, kárpitos mester, statisztikus, kereskedő, ügyvéd, önkormányzati képviselő, református esperes, református presbiter, tisztviselő, főépítész, mérnök, közművelődési szakértő, művészettörténész-múzeumigazgató, hírlapíró, rádiós szerkesztő, képzőművész, gazdasági vezető egyaránt előfordult.

Van, aki saját családjának történetét dolgozza fel, személyes emlékekből, otthoni dokumentumokból. Van, aki intézménye múltját idézi. Az előadások egyszerre objektívek és szubjektívek: dokumentumokkal, képekkel bemutatott tényfelsorolások, tehát objektívek. De szubjektívek is: a családtag rokonszenves elfogultsága családja iránt, a diák, a tanár, az igazgató érthető vonzalma egykori iskolájához.

Előadóink többsége felidézte az 1944. április 3-i, és az azt követő rettenetes bombázásokat, amikor házak, házsorok pusztultak el, és a lakótelepek építését előkészítő „nagy bontás” előtti Pesterzsébet hajdani utcáit, kis boltjait.

Kapcsolódtak is egymáshoz az előadások. Mihalik Tamásné Sarudi Ágnes a település alapítóival, Hitel Márton és Suda János életével indított, dr. Suda Dezső pedig ugyanennek a családnak későbbi korszakát és másik ágát

ismertette. A Melis család történetét Juhászné Melis Zsuzsánna szervezésében nemcsak ő, hanem több családtag mondta el – a családtagok szinte megtöltötték a Vízvári László Termet. Ez az előadás különösen emlékezetes számomra (nem csak azért, mert szomszédok voltunk, és jól ismertem Melis nénit), mert azt említették benne, hogy mennyire szerette volna a „mamuska”, Melis Andrásné, a 11 gyermek édesanyja – ő ihlette az 1933-ban felavatott Anyák szobrát, Kaszab Károly alkotását a Szent Erzsébet téren –, ha az óriási család összejön. Az előadást követő időszakban meg is szerveztek egy családi találkozót Melis Andrásné emlékére.

A családtörténetekből persze más is kiderül: például ipartörténet a Peringer család történetéből. Németh Vilmosné Göndöcz Ilona története iskolatörténet is: a leánygimnázium növendéke, majd tanára, végül a Kossuth Lajos Gimnáziumban tanított. Kvassay Tibor a Kossuth Lajos Gimnázium diákja volt hajdan, és így betekinthettünk az iskola régi életébe.

Volt, akit nagyon kellett kérlelnem, de elhárította: ő nem tud előadni. Tudtam, hogy nagyon sok mondanivalója lenne, hiszen egész életét Pesterzsébet zenei életének szentelte. Kiderült, ha felolvasom, megírja. Így Bencze Istvánnak, Pesterzsébet díszpolgárának két előadását olvashattam fel; az első a pesterzsébeti evangélikus egyházközségről, a második saját zenetanári, orgonaművészi-karnagyi tevékenységéről szólt. Ekkor megnézhattuk azt a filmet is, amelyet Győri János Sámuel, a Pesterzsébeti Evangélikus Gyülekezet lelkésze – nem véletlenül a Zákeus Média Centrum alapítója – készített Bencze István kántorról.

A zsidó hitközség történetét szakértővel íratta meg Faragó Lászlóné, és megkért, hogy én olvassam fel. Erzsébetfalva várossá alakulásában, Pesterzsébet történetében, nagyon jelentős szerepet vittek a zsidó hitközséghez tartozók. Pestszenterzsébet Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági jogú városa volt, 1944 júliusában hurcolták el a gettókból a zsidónak tekintett állampolgárokat, alig volt, aki visszatért. Nem volt könnyű a felolvasás, hiszen gyerekként sokukat ismertem, szerettem. Sorsuk alakulása tragikus volt. A hallgatóság döbönt és feszült csendje feledhetetlen emlékem.

Lehetetlen minden előadást csak megemlíteni is. Akik itt nem szerepelnek, azok előadása is emlékezetes. Rostagni Attila előadása nagyon érdekesen mutatta be a családot: polgári foglalkozásuk – orvos, jogász – mellett zenei tehetségüket, sokoldalúságukat. Bálinth Lehel a hatvanas évek Csilijét ismertette. Takaró Tamás esperes a pesterzsébeti központi református egyházat mutatta be. Somogyváry Géza, Pesterzsébet díszpolgára több előadásban szólt Pesterzsébet történetének jelentős fordulatairól – ő volt az első, aki címet adott előadásainak: Pesterzsébet színeváltozásai – Vörös és fekete; „Egy jó házból való erzsébeti visszaemlékezései”. Szeifert Mihály az 56-os Róka Rádiót mutatta be. Hegyi Imre emléket állított a Csiliben működött Erkel Együttesnek, Forgács Anna és Zakariás Anikó a Csili kamarakórusnak. Király Józsefné és dr. Hodvogner Lászlóné a pesterzsébeti Vöröskereszt múltját és jelenét ismertette. Ferenczi Mária és Tokodi Miklósné együtt emlékeztek gyermekkorukra, iskolájukra. Tóth Árpád nem csak emlékeit mondta el: saját képeivel is segített a múltat felidézni. Dalos Lászlót ismét meghívtam 2010. február második keddjére, amikor *Apropó, Pesterzsébet!* című készülő könyvéből olvasott fel részleteket.

Óváry Gábor nagyapjáról, Óváry Arthur templomépítőről és polihisztorról (így adta meg a címet) többször megismételt kérésemre tartott előadást. Ezt követően az evangélikus közösség is meghívta, hiszen Óváry Arthur építette szép templomukat. Jóleső érzéssel töltött el, hogy a helytörténeti klub hatása túlmutat a Csili falain.

Voltak „évfordulós” témák: a 90 éves Lázár Vilmos Általános Iskoláról Schlotter Gyula, Százéves iskola a Kálmán utcában címmel Koltai Józsefné, a 90 éves Csiliről Várhalmi András, a 100 éves Szent Erzsébet-főplébánia-templomról Krassói Kornélia, a Szent Erzsébet jubileumi év alkalmából Nagy Orbán, a 40 éves zeneiskoláról Csóka Gabriella igazgató adott elő. Csóka Gabriella azzal lepett meg minket, hogy előadása közben fuvolaszámokat is játszott. Képzőművészeinkről is hallhattunk remek, illusztrált előadásokat – D. Udvary Ildikó művészettörténész, a Pesterzsébeti Múzeum igazgatója Tóth Menyhért, Czétényi Vilmos, Kadarkuti Richárd művészetét mutatta be, dr. Muszély Jánosné pedig Muszély Ágostonét. Galler Péter, Pesterzsébet aranykezű kárpitos mestere (ezt a címet a képviselő-testület adományozza) a

kossuthfalvi Szent Lajos-plébániatemplomról egyedül tartott előadást, de aztán szövetkezett Nagy Orbán statisztikussal, aki a képeket állította össze: Wittelsbach Erzsébetről szóló első közös előadásuk, majd „140 év, 140 kép” címmel két részben idézték fel településünk történetét.

Új szint jelentenek a fiatal kutatók előadásai: Böröcz Réka a Hangya-telepről, Béládi Olívia a kisiparosok és a kiskereskedők államosítás előtti és utáni történetéről, Skaper Brigitta a Pflum családról gyűjtött kutatási adatait tárta elénk.

Az egyik találkozón nem előadás hangzott el, hanem beszélgetés: Kárpáti Kamil költővel, íróval, Pesterzsébet díszpolgárával Albert Zsuzsa beszélgetett. Öröm volt látni és hallgatni egyre élénkebb társalgásukat.

2010-et az ötvenegyedik előadással kezdtük. Folytatjuk 2012-ben a hatvanegyedikkel.

Evangelikus templom az Erzsébet (ma Ady Endre) utcában - tervezte Óváry Arthur, épült 1926-ban (Pesterzsébeti Múzeum)